

Proč náleží člověku práva?

Roman Cardal

Tato otázka je dnes považována již za pouze rétorickou. Odpověď se zdá být většině našich současníků jasná – pokládá se například za samozřejmé, že žena má právo na potrat. Jde o zaběhlou praxi, nad jejíž legitimitou se nemá cenu zamýšlet, neboť je zcela v souladu s platnými zákony ČR. V dřívějších dobách se o právech nemluvalo. Jednotlivým lidem, skupinám i celým městům byla panovníky udílena privilegia, což byla vlastně práva konat či nekonat to či ono. Vždy však bylo u některých myslitelů přítomné vědomí, že určité výsady nezávisí na vůli panovníků, nýbrž na tom, kdo je člověk. Právě proto, že člověk je člověkem, může vznášet určité nároky, které mu nikdo nesmí upírat. Tato myšlenka se v moderní době prosadila a je patrná z toho, jak jsou lidská práva v základních dokumentech představována. V Listině základních práv a svobod z roku 1992, která je součástí Ústavy ČR, čteme v článku 1: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“ V článku 5 se tvrdí: „*Každý je způsobilý mít práva.*“ Článek 6/1 deklaruje: „*Každý má právo na život. Lidský život je hoděn ochrany již před narozením.*“ Na podobnou dikci narážíme i ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948. V článku 1 se dočítáme: „*Všichni lidé se rodí svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.*“ Článek 3 obsahuje klauzuli: „*Každý má nárok na život, svobodu a osobní bezpečnost.*“

Na základě těchto dokumentů bychom ve výčtu práv člověka mohli dlouze pokračovat. Přitom by však neměla zapadnout jedna základní kritická otázka: *Proč vlastně člověku tato práva náleží?* Listina základních práv a svobod, z níž jsme o něco výše citovali, žádné zdůvodnění neobsahuje, příslušná práva pouze ohlašuje. Všeobecná deklarace lidských práv se počíná úvodní preambulí, v níž je důvod přisouzení základních práv člověku naznačen. Spočívá v tom, že „*uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě; zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva ...*“.

To by mohlo být skutečně uznáno za důvod přiznání základních práv člověku. Svoboda lidí je bez nich nemyslitelná, spravedlivé mezilidské soužití se o ně opírá, mír ve světě je jejich dodržováním zajištěn. Tragický empirický důkaz důsledků odpírání těchto práv měli signatáři Deklarace čerstvě před očima – zločiny spáchané během 2. světové války, ale i před ní, například na území Sovětského svazu, mluvily jednoznačným jazykem. Nic takového by se již nemělo nikdy opakovat a podpis Všeobecné deklarace lidských práv mířil právě na tento cíl. Živá paměť na hrůzy, jimiž miliony lidí prošly v první polovině nejosvícenějšího a nejpokrokovějšího století v dějinách, se zdála dostatečně silným argumentem pro uvedení v platnost tohoto právního dokumentu. Že však šlo jen o zdánlivě dostatečně silný argument, o tom svědčí událost, o níž se příliš nemluví, ale která podpisu Deklarace bezprostředně

předcházela. V roce 1947 uspořádalo UNESCO mezinárodní anketu, v níž byly osloveny významné osobnosti z různých oblastí společenského, kulturního a politického života dotazem, zda a proč by měla být Všeobecná deklarace lidských práv podepsána a uznána jako mezinárodně platný dokument. Výsledek ankety byl zajímavý – všichni respondenti se jednoznačně shodli na tom, že dokument má být podepsán a promulgován, nenašli ale shodu na tom, z jakého důvodu mají být člověku základní práva přiznána. Odkaz na válečné a totalitní zločiny se ukázal jako nedostatečný a v následných odstavcích se pokusím ukázat, že opravdu nedostatečný je.

Text dokumentu předpokládá, že cílem politické činnosti je chránit svobodu, spravedlnost a mír. Problém je v tom, že tento předpoklad vůbec není zřejmý a nemůže s ním být nakládáno jako s nezpochybnitelným axiomem. Stačí jen letmý pohled do dějin západního myšlení a zřejmým se stává něco úplně jiného, totiž že myslitelé se v žádném případě neshodnou na tom, co je to svoboda, spravedlnost a mír. Jde totiž o složité filosofické otázky, při jejichž zodpovídání je nutné se zásadní neshodou respondentů počítat.

Jako příklad uveďme prastarý spor o povahu spravedlnosti (a tedy i svobody, která s problémem spravedlnosti úzce souvisí). Někteří antičtí sofisté se zamýšleli nad jejím původem a představili teorii tzv. společenské smlouvy. Již starořecké mýty vyprávěly o tom, že uspořádaná realita (kosmos) vznikla z původního chaosu. Na počátku byl chaos a z něj se postupně zrodil řád. Podobný proces se vyskytuje i v mezilidském soužití. Původně se lidé k sobě chovali nepřátelsky a v jejich světě panoval chaos a násilí. Sofisté tyto poměry označovali jako *přirozený stav* – v něm je každý každému vlkem, každý jde bezohledně za svým cílem, všude vládne moc a právo silnějšího. *Might is Right*, moc je právo – tak by se daly charakterizovat poměry na počátku lidských dějin. Jedinci i účelově vytvořené skupiny mezi sebou vedou permanentní válku o území a zdroje. To je samozřejmě spojeno s velkým utrpením a s vysokými ztrátami na lidských životech. Nikdo si nemůže být jist ani holým životem, a co se mu podaří vybojovat jako kořist, může vzápětí ztratit prohrou se silnějším agresorem. V takových poměrech se nedá dlouhodobě žít, lidský život neprosperuje, nic se nedá budovat, kultura je neustále srážena akty barbarství. Proto se prý nakonec lidé sešli a začali vyjednávat o podmínkách míru. Tady leží onen původ „spravedlnosti“ – jde o společenskou dohodu (konvenci), o ustavení pravidel soužití, která něco příkazují a něco zakazují, jednoduše jde o *pakt o vzájemném neútočení*. Tak vznikají uspořádané mezilidské poměry, dané právním řádem, zákony, na nichž se lidé vzájemně dohodli. Důvod, proč se lidé vzájemně respektují (proč dodržují zákony) spočívá v tom, že se sami nechtějí stát obětí agrese, nechtějí ztratit svůj život ani svůj majetek. Situace tedy vypadá tak, že každý člověk je díky své přirozenosti nastaven nepřátelsky vůči druhým, ale zákon tuto jeho přirozenou agresi omezuje a poutá, čemuž se lidé podrobují, protože si uvědomují důsledky svobody pojmávané jako ničím *neomezené a nespoutané* jednání. Ty se rovnají znovuoobnovení přirozeného stavu, války všech proti všem, kolapsu spravedlnosti, míru a veškeré kultury. I svoboda se tím nakonec vytrácí, neboť momentálně silnější agresor zotročuje všechny, kdo se dostanou do sféry vlivu jeho moci. Psychologicky bližším důvodem dodržování zákonů je

pak strach z postihu, který je s přestupováním zákonů spojen. Sankce za porušování zákona má podobné efekty jako přirozený stav – člověk je „poškozen“ pokutou, ztrátou majetku, zbavením svobody apod.

Tato teorie, která je mnohými považována za platnou i v současnosti, neboť evolucionistický pohled ji přímo podporuje, obsahuje implikace, které bychom neměli přehlížet. Je-li důvodem dodržování zákonů strach z postihu, pak stačí tento strach odstranit a důvod pro respektování zákona se vytrácí. Zvláště když agrese a nepřátelství vůči druhým představuje něco *přirozeného* a zákonná opatření jsou *potlačení* přirozených aspirací lidí. Přirozenost je silnější než konvence, dlouhodobě ji nelze utlačovat a omezovat. Snaha obcházet zákon je tudíž v tomto pohledu něčím *naprosto přirozeným*. Inteligentní jedinec či skupina jedná tak, aby zákon porušovala, ale vyhnula se přitom postihu a trestu. Lamentace nad nepoctivostí politiků (držitelů politické moci) je iracionální, neboť kdo má moc, kdo může kontrolovat soudy, policii a armádu, nemusí mít strach z postihu za protiprávní jednání. To je *přirozený zákon*! Platí-li, že člověk by měl žít podle své přirozenosti, pak na zločinném chování mocných není nic nepřirozeného. Právě oni mají možnost zbavit se strachu z právních důsledků nedodržování zákona a nabízejí se jim přitom dvě cesty:

a) *Nezjevné obcházení zákona a protiprávní jednání*. Jejich skutky, které porušují zákon, zůstávají skryté. Dopouštějí se korupce, hospodářské kriminality, mohou dokonce i zabít nepohodlné osoby. Svým vlivem na soudy a represivní složky si dokážou zajistit beztrestnost.

b) *Ustavování nových zákonů*. Útok a agrese, což jsou přirozené způsoby mezilidského vztahování, jsou vedeny proti nejslabším členům společnosti, tedy proti těm, kdo nejsou schopni se bránit, nejsou schopni si vynutit dodržování společenské smlouvy, nemají moc oplatit agresi agresi, a donutit tak útočníka k respektu vlastní osoby. Tak lze prosadit zákon o potratech či eutanazii. Jeho oběti – děti a staří lidé – se tomuto válečnému aktu namířnému proti nim nedokážou ubránit. Když si uvědomíme, že v současné západní společnosti převládla hlubinná skepse a relativismus, stává se zřejmým, že není dostupný žádný objektivní důvod, proč by měl platit **právní řád A**, a ne spíše **právní řád non A**. Posledním důvodem platnosti práva a zákonů je moc a síla, které, pokud jsou protikladné a symetrické, vedou k prosazení společenské smlouvy (paktu o vzájemném neútočení). Pokud však symetrie protikladných sil padne a ve společnosti se prosadí určitá skupina mocných, není k dispozici žádná moc, která by je v jejich počínání zastavila.

Z těchto úvah je snad dostatečně zřejmé, kde pro moderního západního člověka leží důvod platnosti zákonů. Díky převládajícímu relativismu nemůže spočívat v ničem jiném než ve *vůli/svévoli silnějšího*. Zabít druhého člověka je nesprávné ne proto, že mu náleží nějaké objektivní právo na život (to je v režimu relativismu nesmyslné tvrzení)¹, nýbrž proto, že se

1 Relativismus popírá objektivitu lidského myšlení. Označení této interpretace lidského myšlení pochází z latinského *relatio*, což znamená vztah. Podle relativismu neexistuje žádná pravda, která by byla závazná pro všechny myslící subjekty, neboť chápe tuto hodnotu vždy jen ve vztahu (v relaci) k jednomu každému poznávajícímu jedinci či určité skupině jedinců. V tomto přístupu má každý svou vlastní pravdu, čímž vzniká

může bránit a může agresorovi způsobit škodu (buď v osobní sebeobraně, anebo prostřednictvím moci, která ho chrání). Kdo se sám bránit nedokáže anebo koho státní moc vydá všanc agresorovi, tomu není pomoci, stává se obětí přirozené agrese. Právo na potrat je tedy zbavením ochrany bezbranného člověka a jeho beztrestná poprava, která se ve vykreslené teorii společenské smlouvy jeví jako něco zcela přirozeného, a tudíž ospravedlnitelného.

Je patrné, kde leží jádro celého problému. Spočívá v identifikaci toho, jaká je struktura lidské přirozenosti, zda je člověk přirozeně egoistou či altruistou.² Tady se také rozhoduje o tom, jak pojímat *lidskou svobodu*. Je svoboda schopností činit, cokoli uznáme za dobré bez ohledu na přirozená omezení, která nám realita ukládá, anebo schopností volit v souladu s objektivně platným zákonem, který nám ukazuje, co je dobré, a tedy respektu hodné, a co je zlé, a tedy zavržení hodné? Jde o složitou filosofickou, potažmo politickou otázku, kterou zde nebudeme rozebírat ani náznakově. Jen připomeneme, že „právo na potrat“ je dnes umístěno do „humanistického kontextu“, v němž se jeho výkon pojí s „osvobozením ženy od jařma mužů a rodiny“. Dítě pro své rodiče znamená také břemeno a omezení, je však sporné, zda se dá jeho zabití chápat jako cesta ke svobodě a osobní autonomii. Namísto složité argumentace si přečteme jeden text, který je méně náročný, ale který mnohé z nás může dovést k hlubšímu pohledu na širší souvislosti této problematiky:

pluralita pravd a s ním související požadavek respektu názoru každého člověka. Právě díky zdůrazňování respektu různých názorů se relativismus jeví jako ušlechtilá teorie, která brání prosazování tzv. monopolu na jednu pravdu. Celý problém má ovšem jeden háček, o němž věděli již Sokrates i Platón, kteří se s relativismem úspěšně konfrontovali. Poukázali na to, že relativista si v logice svého postoje nemůže činit žádný výlučný nárok na platnost svého názoru, nýbrž musí připustit platnost názorů odlišných, ba dokonce i těch, které jeho „pravdě“ zcela oponují. Jestliže tedy relativista míní, že např. Bůh neexistuje, nemůže a nesmí vyloučit možnou platnost názoru těch, kdo jsou o Boží existenci přesvědčeni – i oni mají totiž „svou pravdu“, jež je ze své povahy čistě relativní. Tato „logika“ platí pro jakýkoliv názor, a ani samotná relativistická teorie se z ní nemůže vyvázat. Konkrétně to znamená, že zastávce relativismu musí připustit, že pravdu má i odpůrce relativismu. Relativista proto tvrdí, že platí jak „A“ (relativismus) tak i „non A“ (negace relativismu). Relativismus proto implikuje své vlastní popření, což není známkou obzvláštní inteligence jeho příznivců.

- 2 Postmoderní mentalita považuje lidskou přirozenost za sociální konstrukt, který se mění a jehož podoba podléhá lidské volbě. I tady se uplatňuje relativistické krédo – neexistuje žádná stabilní, u všech lidí stejná přirozenost, nýbrž „bytí člověkem“ se mění v čase a v závislosti na tom, jak se každý jedinec svobodně utváří. Klasický pojem přirozenosti označuje konstantní, neměnné znaky, které kvalifikují člověka jakožto člověka. Současná exaltace lidské moci, která prý svobodně vytváří přirozenost člověka, je nepřijatelná, protože je sama v sobě rozporná. Aby totiž člověk mohl svobodně tvořit svoji vlastní přirozenost, musí být již předchůdně ustaven jako myslící a svobodná bytost. Musí mu být vlastní bytostné konstanty myšlení a svobodného rozhodování. Bez nich nelze nic svobodně vytvářet. V tomto přístupu se tedy neguje stabilita a nemanipulovatelnost lidské přirozenosti, a zároveň se její existence skrytě a nepovšimnutě předpokládá. Ani této teorii proto není vlastní inteligentní vhled do problematiky lidského života.

„Svět podle Svitáka³ je věčným bojištěm dvou neslučitelných principů. Když říká, že inkompatibilita cílů levice a pravice je obsahem dějin civilizace, mluví o jejich věčné neslučitelnosti. Jaké cíle to jsou? „*Cílem levice byl a je růst osobnosti, osvobození práce a překonání odcizení*“. A s čím se tyto krásné levicové cíle nesnášejí? „*Cílem pravice je obrana soukromého vlastnictví, rodiny a daného řádu*“ (Od deseti k pěti, Tvorbá 1991-18).

Pro Svitáka je tedy růst osobnosti neslučitelný s rodinou. Levicovým ideálem je osvobození osobnosti, pokud možno od všeho, tedy i od rodinných závazků.

Někteří lidé tvrdí, že levičácké ideje jsou nereálné, utopické a vycucané z palce, to je ovšem názor, který se dá snadno vyvrátit. Není vyloučeno, že ztělesněný ideál levicových snů právě obtěžuje laskavého čtenáře při čtení, neboť svobodu od jařma rodiny zná kdejaký hmyz. Taková moucha si vášnivě zabzučí se švarným mouchem, potomstvo naklade do hovna a má vystaráno. Vsadím se, že ani s odcizením nemá problémy, a než uhyne pod plácačkou, může nám sloužit za příklad šťastné a svobodné osobnosti ve Svitákově duchu.

Štěstí a svoboda jsou považovány za hodnoty vzájemně se podmiňující a často se za štěstí vydává osvobození ode všech závazků a omezení. Moje zkušenost je jiná. Chvilé štěstí mi vždycky daroval někdo, s nímž mě pojilo pevné pouto závislosti. Bylo to všechno jiné než svoboda, a troufám si dokonce tvrdit, že štěstí k nám přichází s chomoutem na krku.

Když se nám narodila dcera, nesvoboda a tíživé rodinné závazky dolehly i na mne, takže i já jsem musel oželet smysluplnější činnost a doprovázet dceru do parku, aby nám z ní v pracovním kolektivu pískoviště vyrostla harmonicky rozvinutá osobnost. Jenže naše dcera byla osobností už jako dítě. Místo aby se družně zapojila do interpersonálních vztahů mezi chlapečky a holčičkami, s urážlivým nezájmem o jejich vstřícná gesta si ve vlastním kyblíčku odnášela hromádku písku k mé lavičce, tam si předrepla, zadeček vystrčila na svět a sama samotinká plácala bábovičky těsně u mých nohou. Prostě patřili jsme k sobě a svět byl v pořádku jen tam, kde byl tatínek.

Nic víc se tehdy nestalo, ale přesto byste měli vědět, že se právě snažím popsat jeden ze svých nejšťastnějších okamžiků. Tím aktem důvěry si mne moje tříletá dcera koupila na celý život. My muži jsme poněkud tupí a někteří z nás k pochopení těch nejzákladnějších pravd potřebují nasypat do ponožek trochu písku z dětského pískoviště. Teprve s pískem v botách a s ušmudlanou packou v dlani jsem začal chápat, co je to být otcem. Je to útlak a nesvoboda jako řemen, protože už nikdy se nezbavím úzkosti, co se jí kde může přihodit. Ale kdyby mě chtěl někdo od toho chomoutu osvobodit, tak ho zabiju.

Kam paměť naší civilizace sahá, růst osobnosti se odehrával v rodině. Kdykoli se nějaká zrůda polpotovského formátu pokusila o levičáckou inovaci, vypěstovala jen zrůdy sobě podobné. Přesto Sviták touží po civilizaci brojlerů, kuřat, jež vyrůstají bez kvočny. Zřejmě si plete růst osobnosti s jatečními přírůstky. Doufám, že s takovými názory bude mít u každého normálního člověka problémy. Normální člověk se od typického marxisty liší také tím, že

3 Autor má na mysli českého marxistického filosofa Ivana Svitáka.

ustavičně nežvaní o smyslu dějin a dějinných zákonitostech, proto na „osvobozování“ od rodinných pout reaguje možná nespisovně, ale přesně: Neposílá levičáky na smetiště dějin, pošle je prostě do prdele.“⁴

4 Jiří SUCHÁNEK, Nenápadný půvab dialektiky, CDK, Brno 1995, ss. 88-90.